

EPIK RIVOYA VA HARAKTERLAR RUXIYATI SINTEZI

SH.Isaeva, F. F. n., dosent TDPU

Umumdunyo badiiy adabiyoti hazinasiga o'z xissasini qo'shib kelayotgan o'zbek adabiyotida tarixiy mavzudagi asarlar soni tobora ortmoqda. Keyingi davir o'zbek nasri real voqelikni butun murakkabligi bilan qamrab olish va uni o'z tarovatida, o'z yo'nalishi va ziddiyatlarida aks ettirishi bilan xarakterini o'zgaryiradi. Eng muximi, unda epik voqeylik tasviri bilan xarakterlar ruxiyati tasviri sintezlashdi. Epik rivoyada ruxiyat tasvirining kuchayishi boshqacha qilib aytganda, voqelikning xarakterlar ruxiyatidagi taxliliy tasviri orqali aks ettirilishi xozirgi o'zbek nasrida psixodogizmning tobora rivojlanib borayotganidan darak beradi. Takidlash joizki bu jarayonda epik, lirik va dramatic tasvir usullarining tabiiy, betakror uyg'unlashib krlishi xarakterlar ruxiyatini yanada chuqurroq, yanada asosliroq va ishonchliroq ochib berishning usul va vositalari boyiganligi tufayli amalga oshdi.

Yozuvchi Asad Dilmurodning asardan-asarga ruxiyat tasviri borasida o'sib borishi uning xam yozuvchi xam shaxs sifatida inson ruxiy olamini tobora chuqurroq taxlil va talqin qilishi tufayli yuz bermoqda. Shaxs faoliyatida xamma vaqt muayyan holat, muayyan hatti-xarakatlar va myayyan kayfiyat bir xil takrorlanmasligi muqarrar. Ijodkor mana shu muayyanlik favqulodda, oldindan bashorat qilib bo'lmaydigan xolat va hatti-xarakatlar bilan almashinib ketishini o'zining bir qancha asarlarida isbotlab berdi. Yuzaki qarasa, inson ruxiyatidagi bunday keskin o'zgarishlar harakterlar mantig'iga ziddek tuyiladi, ammo ularning ichki olamini, ruhiyatidagi barcha ziddiyatlarni asosli badiiy tahlil qilish yuqorida qayd etilgan paradoksga o'rin qoldirmaydi, chunki ruhiyat tasviri asardagi xar bir o'zgarishni badiiy izohlash, dalillash uchun xizmat qiladi. Ma'lumki, tarixiy asar yozishning o'ziga xos murakkab tomonlari mavjud. Ayniqsa Abu Rayxon Beruniy, Paxlavon Muxammad, Amir Temur, Sul-ton Husayin Bayqaro singari mashhur olimlar, sarkardalarning hayoti va faoliyatini yoritish ijodkordankatta ma'suliyat, ular yashagan tarixiy-siyosiy muhit va umumiy tarzda bo'lsa ham, ular yaratgan ilmiy asarlar haqida ham to'g'iri tasavvur etishni talab etadi. Asad Dilmurodning "Paxlavon Muxammad" asari konflikt serqirraligi ,uning qator harakterlari orasidagi ziddiyatlar bilan bog'liq holda markazlashganligi sababli kompozisiyajihatidan biroz nomukammaldek tasavvur uyg'otadi. Lekin e'tibor bilan qaralsa, undagi harakterlararo ziddiyatlar turli-tuman ruhiy tasvir usullari orqali ifodalanganligini anglab olish qiyin emas. Harakterlar ruhiyatini o'zaro muayyan

2-TOM, 5-SON

ziddiyatlarda qiyoslash, ya'ni obrazlar parallelizmi yordamida ular o'rtasidagi kurashlarni tasvirlash yo'lidan borgan adib Pahlavon Muxammad va boshqa asar qahramonlarni aniq, ishonarli ochishga harakat qiladi. Tabiiyki, bu kabi tasvirda asosiy qahramon характери yetakchi o'rin tutadi va asar voqealari, ko'pincha personajlarning nigoxi orqali baholanadi. Asar qahramoni murakkab harakterga ega, u xar bir voqea yoki shaxsni o'zining o'y-kechinmasi orqali, ruhiy tahlili orqali baholaydi. Shu sababli asarning ilk sahifalaridayoq adib o'zinig ruhiyat tasvirida sevimli usuli darajasiga ko'tarilgan eslash priyomiga murojaat etadi. Ushbu qahramon o'tmishi, har bir bosgan qadami va o'ziz bilgan, tani-gani, muloqotda bo'lgan shaxslarni tahlildan o'tkazadi. Ayni paytda, ruhiy jarayonning keng tarqalgan bu usuli asar personajlarini birin-ketin syujet voqealariga kirib kelishlariga yo'l ochadi.

